

О.М. Сумець, канд. техн. наук, доцент
Харківський національний технічний університет сільського
господарства імені Петра Василенка

ЕВЕНТУАЛЬНІ СЦЕНАРІЇ РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ ЯК ОСНОВА ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЛОГІСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬГОСППІДПРИЄМСТВ

Постановка проблеми. Одним із основних факторів гарантування національної продовольчої і, зокрема економічної безпеки, держави є ефективний і сталий розвиток її агропромислового комплексу (АПК). Ефективне функціонування АПК визначає рівень виробництва аграрної продукції і, у подальшому, споживання основних продуктів харчування населенням країни та обсяги експорту за кордон.

Агропромисловий комплекс (сільське господарство, харчова і переробна промисловість), гарантуючи безпосередньо продовольчу безпеку та продовольчу незалежність країни, сприяє формуванню належної економічної безпеки у національному масштабі. Окрім того, аграрний сектор формує і значний відсоток валового внутрішнього продукту країни і близько 60% фонду споживання населення [1]. За останні роки сільське господарство становить у загальній структурі економіки України 12-13 %. Наведені цифри, безумовно, є беззаперечним доказом того, що АПК нині є основним бюджетоутворювальним сектором національної економіки нашої держави і прогнозування сценаріїв його розвитку є дуже актуальним для формування концепції логістичної діяльності (ЛД) цього сектора економіки.

Логістична діяльність суб'єктів господарювання аграрного ринку нині стає одним із ключових інструментів посилення потенціалу агропромислового комплексу України. Тому слід вказати, що формування концепції логістичної діяльності підприємств АПК є важливим науковим та практичним завданням, що витікає зі стратегії розвитку аграрного сектора України до 2020 р. [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на державні програми, що стосуються розвитку аграрного сектора економіки, ЛД все більше визнається як нагальна необхідність для забезпечення ефективного господарювання сільгосппідприємств (СП).

Опису проблеми і характеристиці шляхів запровадження ЛД на підприємствах АПК, хоча дещо і в загальній формі, присвячені публікації багатьох вітчизняних і закордонних фахівців. У них обґрунтована

необхідність використання логістики для підвищення ефективності діяльності та конкурентоспроможності СП. Зокрема, слід вказати на праці таких вітчизняних учених, як Т.В. Божидарніка [3], Т.В. Боровика [4], Т.В. Колесника [5], А.Г. Кравцова [6], А.С. Даниленко, О.М. Марченко, О.В. Шубравської [7], Т.В. Косаревої [8], Н.В. Прозорової [9], І.Г. Смирнова [10], Н.Р. Струка [11]. Ці публікації, безперечно, є вагомим внеском у розвиток теорії вітчизняної агрологістики. Однак, на жаль, автори вказаних публікацій торкнулися лише загальних положень логістики і доцільності її впровадження в сільському господарстві, фрагментарно висвітлили завдання логістики в аграрному секторі, дещо узагальнено зробили спробу охарактеризувати ЛС підприємств АПК.

Слід також зазначити, що науковці, досліджуючи питання актуальності й значущості застосування логістики в аграрному секторі економіки практично уникають питань, що стосуються розробки концепції ЛД підприємств АПК. На сьогодні в Україні відсутня така концепція. Наукові установи і саме профільне Міністерство поки що не приділяють належної уваги розробці такої концепції, без якої запровадження логістичного підходу в діяльність СП викликає великі труднощі. Багато питань не урегульовані на державному і регіональному рівнях, не створена під ЛД відповідна нормативна і правова база. Вказане підкреслює актуальність і нагальну необхідність формування концепції ЛД підприємств АПК.

Формулювання цілей статті. Описати і надати характеристику можливим сценаріям розвитку АПК країни та формалізувати для них моделі організації логістичної діяльності, що слугуватимуть у подальшому основою для розробки її концепції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Обґрунтування актуальності формування концепції ЛД для АПК України не викликає сумніву. Однак постановка цієї проблеми миттєво ставить низку важливих питань практикам і науковцям. Першим питанням у цьому переліку є дослідження евентуальних (тобто можливих за визначених обставин) сценаріїв розвитку АПК країни. Визначені сценарії, їх спрямованість і зміст обов'язково повинні бути покладені в основу розробки концепції ЛД АПК.

Організаційна структура АПК України склалася ще за часів СРСР і, як відомо, охоплює три сфери. Першу сферу утворюють галузі, які постачають сільському господарству засоби виробництва і зайняті його матеріально-технічним забезпеченням (сільськогосподарське машинобудування, хімічна, комбікормова, фармацевтична промисловість й ін.). Друга сфера обіймає власне сільське господарство з його поділом на два основних підрозділи – рослинництво і тваринництво. До третьої сфери належать галузі, що беруть на себе переробку, зберігання, транспортування та збут аграрної продукції (це харчова промисловість, масложирова

промисловість, тарне та складське господарство, транспорт, гуртова і роздрібна торгівля продовольчими товарами, громадське харчування). Функціональне призначення галузей цієї сфери полягає в доведенні до споживача виробленої в сільському господарстві продукції, внаслідок чого зв'язки СП мають відцентрову спрямованість.

На даний момент часу АПК країни представляється в дещо розбалансованій формі. У силу слабкості відповідних державних інститутів більшість сучасних його потреб залишаються не задоволеними, що призводить до зниження його ефективності й результативності функціонування. Більшість диспропорцій і невідповідностей потужностей, що є сьогодні в наявності АПК України, потребам ринку стало результатом швидкого переходу вітчизняної економіки з позицій планово-розподільної системи на рейки ринкової. Зміна концепції ринку і перехід до безпосередніх ринкових зв'язків його суб'єктів виявили всі ті невідповідності в аграрному секторі, що були сховані плановою системою з характерними для неї дефіцитами.

Враховуючи нинішній стан АПК України й потенціал інших держав в аграрному секторі, а також на підставі з політичних реалій, можна представити три евентуальних сценарії розвитку останнього.

Сценарій перший: подальше нарощування експортних можливостей другої сфери АПК – виробництва сільгосппродукції (СГП) – і перетворення нашої держави в сировинний придаток економічно розвинутих країн світу.

Сценарій другий: активне включення в міжнародний поділ праці не тільки сфери виробництва СГП але і сфери переробки останньої в інші товарні категорії. Іншими словами, орієнтація вектора діяльності АПК на просування на зовнішній ринок не тільки виробленої аграріями СГП, а й виготовленої із неї інших категорій товарної продукції, готової до безпосереднього споживання.

Сценарій третій: створення інноваційного, високотехнологічного, наукоємного АПК країни, перенесення ваги із «старого» індустриального, на «новий» постіндустріальний сектор, де основну цінність складають наукові знання і уміння втілювати ці знання у відповідну галузь. Тільки за цієї умови вітчизняна агропродукція буде конкурентоспроможною на зовнішніх ринках і, що є головним, не втрачатиме споживачів внутрішнього ринку.

Перший сценарій є для України виснажливим і вкрай небажаним, хоча нині він реалізується достатньо потужними темпами. За останні роки експорт сільськогосподарської продукції-сировини за кордон є вражаючим – це продемонстровано цифрами, що наведені в табл. 1.

1. Експорт сільськогосподарської продукції за 2002–2012 рр.

Роки	Обсяг експорту, млрд дол.	Збільшення «+» (зменшення «-») експорту до попереднього року, %
2002	2,4	–
2003	2,7	12,5
2004	3,5	29,6
2005	4,3	22,9
2006	4,7	9,4
2007	6,2	31,9
2008	10,8	74,2
2009	9,5	-13,7
2010	9,9	4,2
2011	12,8	29,3
2012	17,9	39,8

Сьогодні сільське господарство вже забезпечує одну четверту експорту на світовий ринок і продовжує завойовувати нові його сегменти. Дані табл. 1 свідчать про те, що за 11 років (із 2002 по 2012 рр.) – обсяг експорту агропродукції з України зріс у 7,5 раза: – із 2,4 млрд дол. у 2002 р. до 17,9 млрд дол. у 2012 р., при цьому дослідники [12] зазначають, що у найближчі два роки ця цифра збільшиться до 22 млрд дол.

Продукцію вітчизняних аграріїв купує практично весь світ – у п'ятірку головних імпортерів, крім, звісно, Європейського Союзу, входять Єгипет, Російська Федерація, Саудівська Аравія, Іспанія і Іран. Найбільшим попитом у цих країнах користується українська пшениця, рослинна олія, соя, рапс і відходи масложирової галузі. Найкрупнішим імпортером вітчизняної пшениці за останні роки став Європейський Союз (1,9 млрд дол. у 2012 р.), потім – Єгипет (1,4 млрд дол.) і Саудівська Аравія (509 млн дол.).

Головними чинниками стрімкого росту українського експорту СП фахівці називають: глобальне зростання попиту на продукти харчування, що провокує і зростання цін на світовому ринку, відмінне співвідношення ціни і якості, а також достатньо непогана логістика [12]. Щодо останнього чинника, то тут є конкретні факти. По-перше, це низькі транспортні витрати і висока швидкість доставки. Наприклад, українська агропродукція потрапляє в Єгипет за 4–5 днів, у той час як зерно із Північної Європи транспортується 11–12 днів, а із США – близько 18 днів. Зокрема, з Південної Америки термін доставки зерна ще більш тривалий – місяць [12].

Перший сценарій розвитку АПК має і своїх прибічників як в Україні, так і за її межами. Певна частина лобістів торгівлі агропродукцією-сировиною, вказуючи на суттєві частки у ВВП і податкових відрахуваннях, що поступають до бюджету, які країна отримує від продажів продукції рослинництва і, частково, тваринництва, просувають тезу про пріоритетний розвиток виробництва сільськогосподарської продукції-сировини і вимагають для цього певних державних преференцій. Однак такий шлях розвитку аграрного сектора економіки є нищівним для вітчизняних виробників, оскільки всі ресурси є вичерпними. Це стосується і землі, яка з кожним роком в Україні губить свій потенціал із-за споживчого відношення до неї фермерів, що беруть її в оренду тільки на певний проміжок часу, та неконтрольованого використання хімічних добрив за засобів захисту рослин.

Другий сценарій, без сумніву, є більш цікавим, ніж перший. У публікації [13, с. 245] зазначається, що «з переходом України на ринкові відносини значення зовнішнього ринку зростає, і вихід господарюючих суб'єктів на світові ринки сировини та продукції аграрного сектора дуже важливий для економіки в цілому і для стабільного та стійкого розвитку самих сільськогосподарських підприємств».

Даний сценарій може бути реалізований автоматично. А саме, якщо тільки держава відмовляється від першого сценарію, то зразу ж починає реалізовуватися другий. Незаперечним є той факт, що обійти перший сценарій ніяк не вдасться. І це обумовлено тим, що сільськогосподарське виробництво в країні десь в 2–3 рази більш енерго- і матеріальноємніше, ніж у розвинутих країнах світу. Іншими словами, у сфері АПК України сьогодні витрачають на одиницю національного продукту на 200–300% більше сировини і електроенергії, ніж у більшості розвинутих в аграрному відношенні країнах світу. Саме ця обставина і обумовлює існування певний період часу першого сценарію.

Висока енерго- і матеріально ємність нині є ключовим чинником низької конкурентоспроможності СГП вітчизняних виробників на зовнішніх ринках, який трансформується в потужну загрозу економічного характеру для АПК України. Саме це підтверджує актуальність широкомасштабного запровадження логістичного підходу у функціонуванні АПК країни, його виділених сферах та для кожного окремого СП. Планування й організація ЛД підприємств АПК надасть можливість значущого зниження витрат ресурсів під час виробництва агропродукції й підвищення рівня її якості. Крім того, логістика надає додаткові переваги в обслуговуванні споживачів за рахунок скорочення часу доставки замовленої продукції і збереженні рівня її якості під час зберігання й транспортування. Все це, безумовно, підвищить і рівень

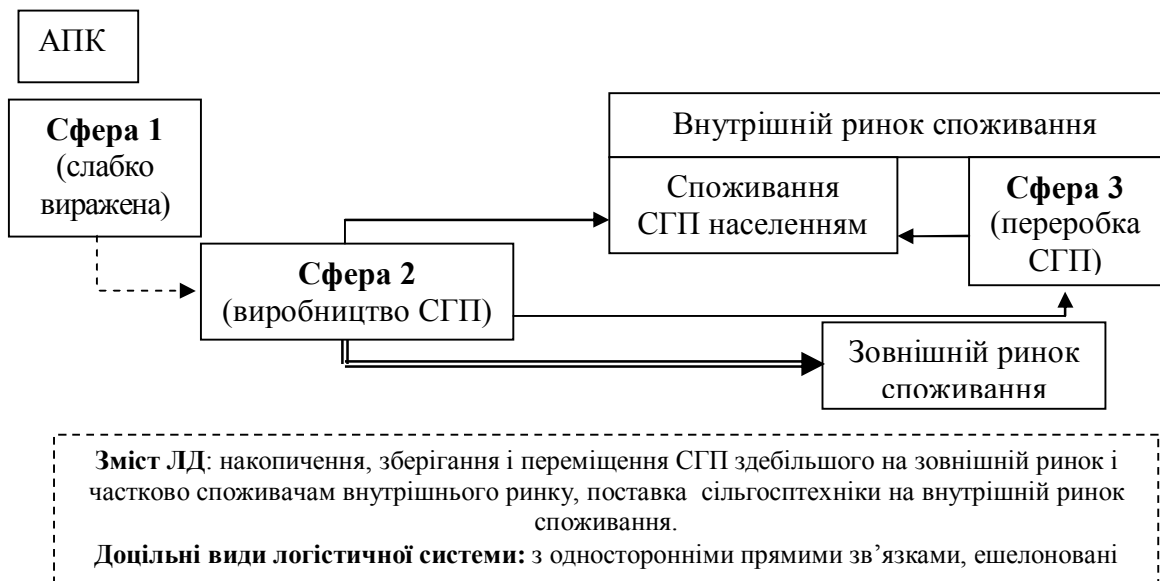
конкурентоспроможності вітчизняної агропродукції і її виробників на зовнішньому ринку.

Зважаючи на вищезазначене та результати власних досліджень аграрного сектора, член-кореспондент НААН України О.В. Ульянченко зазначає: «Сучасний стан сільськогосподарського виробництва України не дозволяє розв'язати основні проблеми функціонування агропродовольчого ринку без проведення структурної перебудови галузі, без технічного переозброєння та підвищення рівня кваліфікації працівників, без створення системи комплексного управління формуванням і використанням ресурсного потенціалу в аграрному секторі економіки» [13, с. 5]. Тобто АПК нині потребує кардинальних якісних змін. Прикладам таких змін є організація регіональних та національних сільськогосподарських кластерів з високим рівнем логістичної інтеграції їх учасників та кооперації діяльності. У зв'язку з цим третій сценарій є найкращим шляхом перспективного розвитку АПК. Тільки цей шлях забезпечить дійсну незалежність і належне місце Україні в поділі праці на міжнародному агроринку.

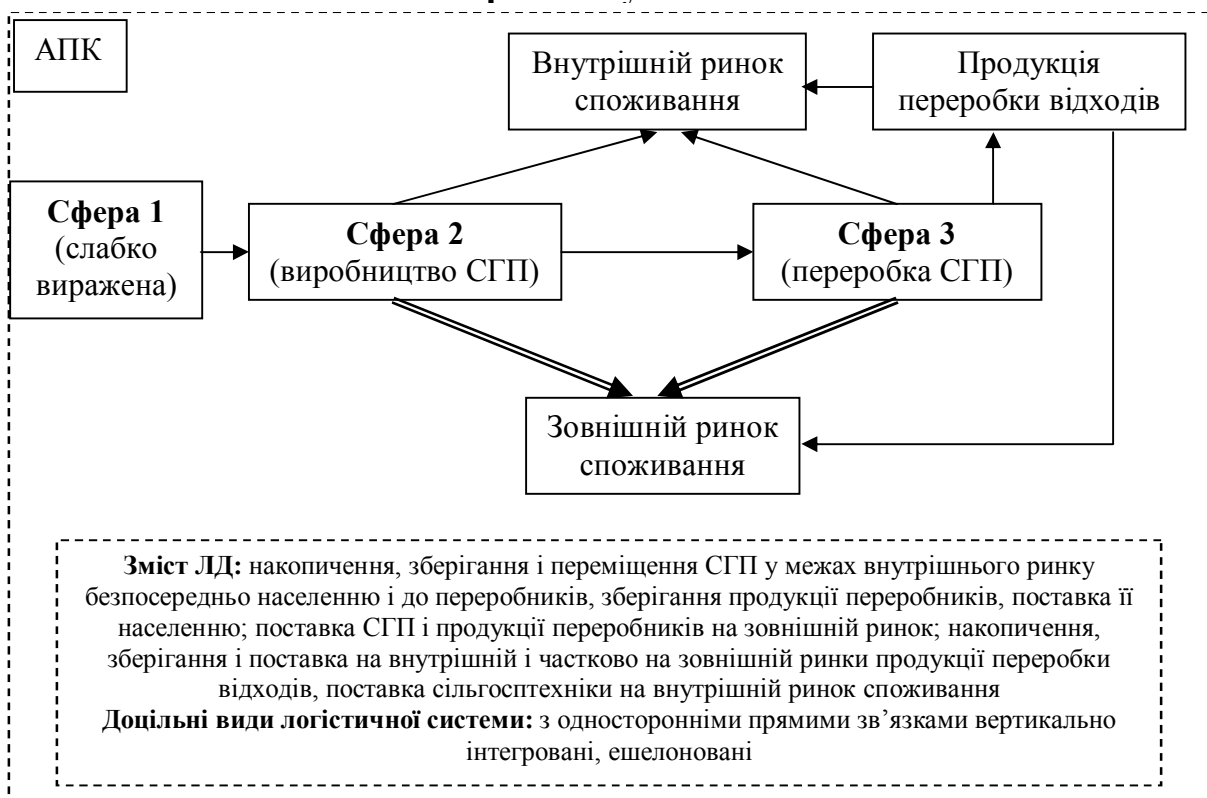
Описані евентуальні сценарії розвитку АПК України надають можливість на початковому етапі формування концепції ЛД означеного сектора економіки чітко визначитися зі змістом логістичного підходу для кожного із сценаріїв (табл. 2) та можливими моделями організації логістичної діяльності (рис. 1, 2, 3).

2. Зміст логістичного підходу у межах можливих сценаріїв розвитку АПК

Сценарії	Коротка характеристика сценарію	Зміст логістичного підходу
Перший	Подальше нарощування експортних можливостей другої сфери АПК – виробництва СГП	Створення складських комплексів для накопичення і розподілу СГП, формування прямих і ешелонованих (через посередників) каналів поставок СГП на зовнішній ринок
Другий	Активне включення в міжнародний поділ праці не тільки сфери виробництва СГП, але і сфери її переробки	Створення вертикальних інтегрованих агрооб'єднань з розвинутою структурою ланцюгів поставок СГП і готової продукції, переробників СГП останньої на внутрішній і зовнішній ринки
Третій	Створення інноваційного, високотехнологічного, наукоємного АПК країни	Створення сільськогосподарських кластерів з високим рівнем застосування логістичних технологій з розвинутою структурою мережі поставок СГП і готової продукції переробників останньої на внутрішній і зовнішній ринки

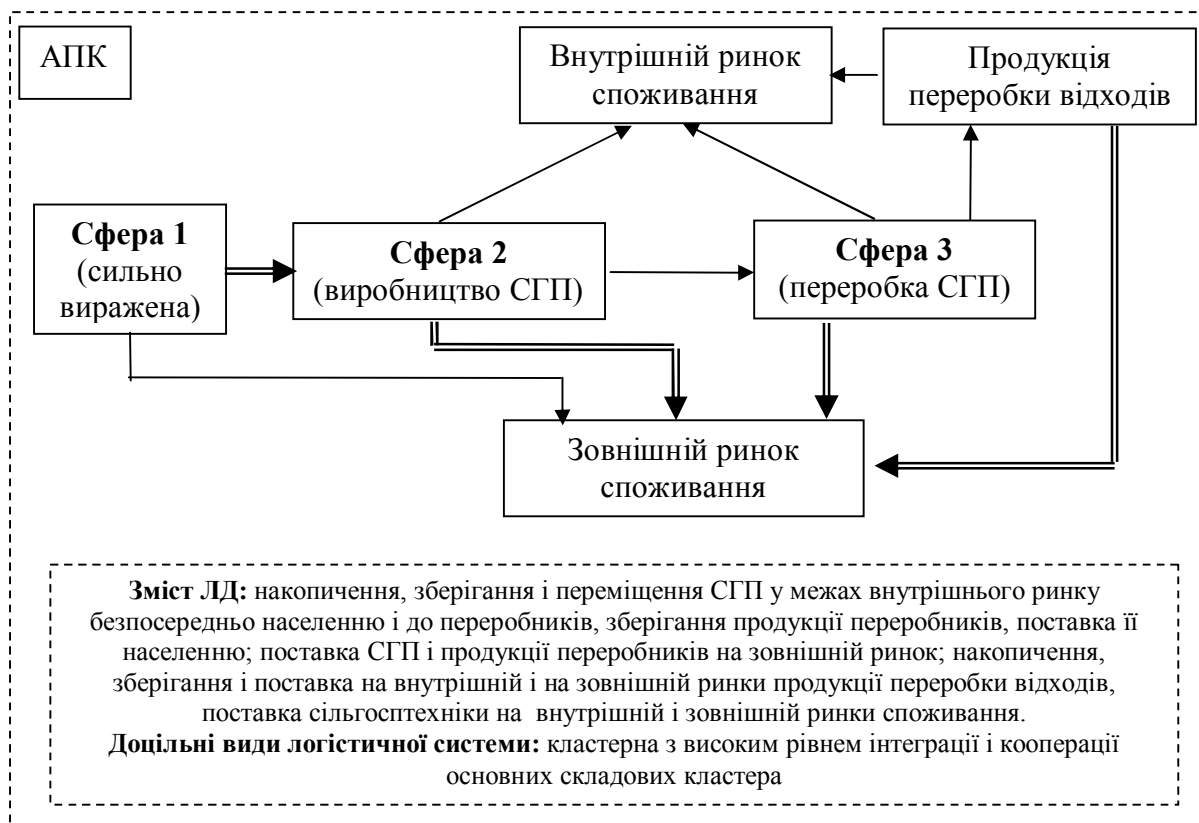

Рис. 1. Аналогова модель організації ЛД за 1-м сценарієм розвитку АПК

Рис. 2. Аналогова модель організації ЛД за 2-м сценарієм розвитку АПК

Якщо реалістично підійти до економічної ситуації, що склалася в Україні, позитивним можна вважати і другий, і третій сценарії. Але їх реалізація вимагає від держави вкладення певного обсягу коштів. На підставі цього, більш придатним для сьогоднішнього дня є другий сценарій, як менш витратний. Але у стратегічному аспекті все ж необхідно орієнтуватися на перехід у найближчому майбутньому до третього сценарію, як більш ефективного і результативного для формування конкурентоспроможності АПК.

Рис. 3. Аналогова модель організації ЛД за 3-м сценарієм розвитку АПК

Таким чином, у формуванні концепції логістичної діяльності АПК України необхідно орієнтуватися на більш перспективний третій сценарій розвитку.

Висновки. Вищевикладені міркування щодо сценаріїв розвитку АПК країни та запропоновані відповідні моделі організації ЛД дозволяють дійти таких висновків.

1. На підставі структури аналогової моделі організації ЛД та її змісту за третім сценарієм розвитку АПК повинні бути сформульовані мета та основні завдання розробки зазначеної концепції. Саме спрямованість третього сценарію формує певні чинники і передумови для організування

ЛД у межах виробничо-логістичних сільськогосподарських кластерів регіонального і національного рівнів.

2. Зважаючи на запропоновані моделі організації ЛД для будь-якого сценарію, під час розробки концепції можуть відпрацьовуватися відповідні організаційно-економічні механізми стимулювання і державної підтримки її реалізації. Якщо мову вести щодо третього сценарію, то такий організаційно-економічний механізм, на відміну від другого сценарію, повинен розроблятися з урахуванням кластерного розвитку регіонів країни.

3. Враховуючи реальне фінансове становище, що склалося в державі, прийняття на найближчий час того чи іншого сценарію розвитку АПК повинно, перш за все, визначатися спроможністю фінансово-економічного забезпечення визначеної концепції.

Сформульовані висновки свідчать про те, що саме обрання того чи іншого сценарію розвитку АПК повинно визнаватися основою формування концепції логістичної діяльності вітчизняних сільгосппідприємств.

Напрямок подальшого дослідження зазначеної проблематики є розробка концепції логістичної діяльності підприємств АПК для ймовірних сценаріїв розвитку останнього.

Бібліографічний список: 1. Билан С.А. Развитие АПК Украины [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sibac.info/index.php/2009-07-01-10-21-16/1744-2012-03-28-04-41-00>. 2. Стратегия развития аграрного сектора Украины до 2020 года. Перспективы развития рынка масличных культур Украины в 2012/13 МГ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.apk-inform.com/ru/exclusive/topic/1007066#Urn8oBB3Dcs>. 3. Божидарнік Т.В. Основні шляхи застосування логістики в агропромисловому комплексі України / Т.В. Божидарнік, Н.В. Божидарнік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/Portal/soc_gum/ekfor/2011_1/5.pdf. 4. Боровик Т.В. Логістичне забезпечення ринку продукції агропромислового комплексу / Т.В. Боровик [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.1/34.pdf>. 5. Горобець Т.П. Логістична діяльність на підприємствах АПК / Т.П. Горобець, Т.В. Колесник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/8_NND_2010/Economics/60337.doc.htm. 6. Кравцов А.Г. Аналіз перспектив впровадження логістичних підходів у сфері АПК / А.Г. Кравцов // Вісн. Харк. нац. ун-ту сільськогосподарства імені Петра Василенка. «Системотехніка і технології лісового комплексу. Транспортні технології». – Вип. 136. – Х.: ХНТУСГ

імені Петра Василенка, 2013. – С. 272–278. 7. Даниленко А.С. Логістика: теорія і практика: навч. посібник / А.С. Даниленко, О.М. Марченко, О.В. Шубравська та ін. – К.: Хай-Тек Прес, 2010. – 408 с. 8. Косарева Т.В. Аграрна логістика: сутність та багатоаспектність / Т.В. Косарева // Економіка АПК. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2008. – № 10. – С. 37-43. 9. Прозорова Н.В. Сучасні тенденції розвитку логістики в сільському господарстві України / Н.В. Прозорова // Вісник ХНАУ. Сер. Екон. науки. – 2010. – № 8. – С. 219–224. 10. Смирнов І.Г. Логістична інфраструктура АПК: теорія та практика / І.Г. Смирнов, Т.В. Косарева // Агроінком. – 2003. – № 5-6. – С. 24-27. 11. Струк Н.Р. Управління постачанням у логістичних системах підприємств АПК: практичний аспект / Н.Р. Струк // Львів. держ. аграр. ун-т Економіка АПК. – 2006. – № 13. – 74 с. 12. Еда на вывоз. Украина стремительно наращивает экспорт сельхозпродукции [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korrespondent.net/business/companies/1552799-korrespondent-eda-na-vyvozuukraina-stremitelno-narashchivaet-eksport-selhozprodukcii>. 13. Ульянченко О.В. Ресурсний потенціал аграрного сектора економіки України: управлінський аспект: монографія / О.В. Ульянченко. – Суми: ДОВКІЛЛЯ, 2009. – 383 с.

Сумец А.М. Эвентуальные сценарии развития АПК Украины как основа формирования концепции логистической деятельности сельхозпредприятий. В статье описаны возможные сценарии развития АПК Украины. Для каждого сценария формализована аналоговая модель организации логистической деятельности предприятий АПК. В краткой форме изложено содержание логистической деятельности для описанных сценариев развития АПК.

Sumets A. Eventual scenarios agroindustrial complex of Ukraine as a basis of the concept of agricultural logistics activity. This article describes the possible scenarios of agroindustrial complex of Ukraine. For each scenario formalized analog model of the organization of logistical activity of agricultural enterprises. The short form presented the contents of the logistics activities for the described scenarios of development of agriculture.